

Maksim ISPOVJEDALAC, *Asketski spis o Božjem čovjekoljublju*, prijevod priredio Zdenko Tomislav Tenšek, OFM Cap., KS, Zagreb, 1994.

Krajem prošle godine ugodno nas je iznenadila pojava ovog 20. sveska zbirke *Kršćanski klasici* spomenute izdavačke kuće. Tako se — zahvaljujući najviše upornoj marljivosti oca Marijana Mandaca OFM — opet barem malo umnožio kruh za one u našem narodu koji gladuju riječi prisne kršćanske Predaje. Posebni razlog da se veselimo izdanju upravo ovog prijevoda krije se u njegovu sadržaju. Riječ je, naime, o ljubavi, kojom nadahnuti pisac Prve Ivanove poslanice definira Boga (1 Iv 4,8 i slj.); o ljubavi, za koju se, na temelju i Starog i Novog zavjeta, može sintetički reći da je Kraljevstvu Božjem ustav (zakon nad svim zakonima). Tko onda neće biti oduševljen čitajući kako sv. Maksim (VII. st.) dijalogom između Starca i Brata razvija teologiju kršćanske ljubavi. On uči savsvoim iskreno da je »naravnom čovjeku« nemoguće ljubiti neprijatelja: »Nije moguće, da netko ljubi onoga, koji ga tlači...« (br. 9) pa makar taj »netko« misli da ljubi Boga, jer je asket te »se udaljio od svjetskih stvari« (br. 9).

Ali utješno je što za ovu općenitu spoznaju, koja je bliska i čovjeku današnjice, sv. Maksim daje teološku dijagnozu i terapiju. Razlog je te nemoći u manjku »istinskog spoznanja namjera Gospodnjih« (br. 9), a te su namje-

re Bogočovjekovo čovjekoljublje (filantropija): ne samo u Utjelovljenju i Otkupljenju, nego i u Crkvi i po Crkvi. Ali po Isusovu primjeru i njegovom snagom onome koji vjeruje sve je moguće. Tu je uključena i teološka metodika borbe protiv đavla, glavnog neprijatelja ljubavi: treba s Isusom i kao Isus biti poslušan Ocu: »Đavlu se (Isus) osvećuje trpeći od njega po djelima pismoznana i farizeja, koje je davao zaveo. Tako, svojevolumno pobijeđen, pobijedi onoga, koji se nadao izvojevati pobjedu, te oslobodi svijet njegova vladalaštva...« (br. 13).

Skraćeni obrazac te naše duhovne borbe sv. Maksim kroz Starčeva usta stilizira ovako: »...Nemoguće je da um savršeno uči od Boga ako ne stekneš ove tri kreposti: ljubav, uzdržljivost i molitvu. Ljubav naime čini srce blagim, uzdržljivost zauzdava želju (požudu), a molitva odvraća dušu od svih zamišljaja i prinosi je голу Bogu. Ove tri kreposti sadrže sve ostale, i bez njih se duša ne može posvetiti Bogu« (br. 19).

Ne namjeravam dalje iznositi i jasan i dubok nauk velikog Priznavaoca. »Tolle, lege« — čitajte sami! Savršena ljubav, koja je kadra praštati protivnicima i neprijateljima, krvavo je potrebna kršćanima svih vremena, osobito nama na prijelomu 20. i 21. stoljeća, i koju nam je više nego preporučio Sveti Otac u rujnu 1994. godine.

Prevoditelj je o glavnom predmetu rekao koju i u *Predgovoru* (gdje s I. H. Dalmaisom ovaj asketski spis naziva »duhovnom oporukom« sv. Maksima), i s još više bibliografskih i teoloških podataka u *Uvodu* (9–14). On možda misli da je tu rekao sve bitno, što bi mogle sadržavati eksplikativne »napomene ispod crte«, pa zato ovih ispod samog teksta »Asketskog spisa« doista niti nema. Svaki prevoditelj ima pravo

samostalno sročiti naslov prevedenog djela, ali, ukoliko se ovaj ne slaže s originalnim, onda na to treba čitače upozoriti. Asketski spis o Božjem čovjekoljublju: samo je u prvom dijelu ovog prevedenog naslova prijevod originala, dok drugog dijela posljednje dvije riječi i na naslovnoj (3.) stranici i na koricama nema u originalu, premda ga je izdavač masnoćom slova jače istaknuo od 1. dijela! Smatram da bi najbolje bilo da je na 4. stranici knjige izišao i naslov izvornika, pa bi se odmah znalo što je od samog pisca, a što od prevoditelja.

Prevoditelj, sveučilišni profesor Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, o. Tomislav Zdenko Tenšek (na 3., naslovnoj, stranici prevrnut je redosljed njegovih imenâ, koji je na 5. stranici pravilan) dao je i prilično opširnu bibliografiju (15–17), koju je razdijelio na *Izdanja*, *Prijeводе* i *Studije*. Ne znam samo zašto pretpostavlja da hrvatski čitatelji ne znaju ruski jezik kad je naslov građe za Maksima, koju je bio sabrao i izdao S. L. Epifanovič, citirao ne na ruskom jeziku, nego u hrvatskom prijevodu, dok je sve ostale naslove (barem sedam jezika, osim hrvatskoga J. Pavića i T. Šagi-Bunića) navodio na latinskom, talijanskom, španjolskom, francuskom, njemačkom, engleskom i grčkom jeziku? (Ovo posljednje ipak prema hrvatskom pravopisu: *Mistagogija*, a ne *Mystagogia*).

Svake je pohvale vrijedna i vanjska strana knjige (R. Turčinović): ukusna i čista — bez tiskarskih pogrešaka — grafička oprema, a pogotovo prekrasan ovitak s tehnički savršenom reprodukcijom *Krista na sferi* iz Eufrazijeve bazilike u Poreču. Taj izbor smatram višestruko sretnim: i *vremenski*, jer je mozaik iz Justinijanova doba, dakle, za jedno stoljeće stariji od sv. Maksi-

ma, koji je slične mozaike kontemplirao u Aji Sofiji i po drugim bizantskim crkvama; i *prostorno*, jer je kako-tako vezan — i to upravo od vremena nastanka *Asketskog spisa!* — uz narod u čiji je jezik, eto, preveden; napokon i *sadržajno*, jer u porečkom mozaiku Pantokrator drži otvorenu knjigu u kojoj čitamo riječi iz Ivanova evanđelja: »Ego sum lux vera«. To je naime ivanovsko Svjetlo organski vezano s našom glavnom temom i zabilježeno u istom četvrtom evanđelju: »Ljubio(...) ih je do kraja« (Iv 13,1). »Ovo je moja zapovijed: ljubite jedni druge kao što sam ja vas ljubio! Veće ljubavi nitko nema od ove, da tko život svoj položi za svoje prijatelje« (Iv 15,12–13).

Prevoditelju doista treba od sveg srca čestitati na uspjelom djelu i zato zaželjeti da nastavi prevoditi duhovno blago kršćanske starine na hrvatski jezik. Ono što već desetljećima čini prezaslužni o. Marijan Mandac, OFM, krasno je i zadivljuje, ali, iako je mnogo (s obzirom na druge hrvatske prevoditelje), ipak je još uvijek i malo (s obzirom na *mare magnum* otačke književnosti i na potrebe znanstvene teologije i duhovnosti u hrvatskom narodu).

Prije svega valja pohvaliti što je *Asketski spis* preveden s originala. To je očito (iako nije nigdje — ni u naslovu ni u predgovoru ni u uvodu — kazano) već iz brojnih grčkih umetaka u zagradi za opravdanje ili pojašnjenje određenog načina prevodenja. Možda je to još očitije u br. 16, gdje bi hrvatski prevoditelj samo s latinskog (prijevoda u Migneu) nasjeo onom antisemitišćkom dodatku latinskog prevoditelja: »...Judaeis maledictus«, čega nema ni u grčkom izvorniku ni u prijevodu o. Tenšeka. Ipak u 11. broju i sâm original ima παρανόμων, što Latinac prenosi kao »scelestissimorum Juda-

eorum« a u Tenšeka je — samostalno i promišljeno (no, je li i blaže?) — »bezbožnim Židovima«.

Tenšekov hrvatski jezik glatko teče, lako se i ugodno čita. Ipak bi čovjek volio da je katkada (ne uvijek) više pazio na svojstvo što ga je stara stilistika zvala *concinntas* (ili *harmonia*, harmoničnost, skladnost). Tako u istoj rečenici prevoditelj rabi i perfekt i aorist promiscue, a oni ipak ne znače isto! Na stranici 21. dolje ima: »uzašao je« (perfekt) ali i »sjedje« i »posla« (aorist). Slično »postao« (str. 21. dvaput) u perfektu i »posta« (str. 22. gore) u aoristu. Perfekt znači historičnost, a aorist osim toga ima još i *notu afektivnosti* (Stjepan Ivšić). Razumije se, prevoditelj je mogao opažene razlike shvatiti na svoju: ja bih u sva tri slučaja stavio aorist (iz navedenog razloga).

Glede prijevoda starozavjetnih citata, mislim, ne smijemo mehanički gledati biblijsku referenciju pa jednostavno preuzeti odgovarajuće tekstove iz hrvatske Biblije (*Stvarnosti*, itd.), gdje je prijevod s hebrejskog, ali koji se, nipošto rijetko, prilično razlikuje od LXX. No grčki Oci redovito baš tu citiraju. Trebalo bi, držim, te biblijske tekstove prevoditi sa LXX, naročito onda kad Otac komentira dotično mjesto. Inače njegov, od nas vjerno prevedeni komentar neće u svemu odgovarati tekstu hebrejske Biblije. Ja nisam s tog stanovišta provjeravao je li o. Tomislav Zdenko sva starozavjetna mjesta mehanički preuzimao iz hrvatske Biblije (prevedene s hebrejskog). Ipak jedna iznimka: Iz 1,10–14, na str. 39: ispušten je »Jahve« (v. 11b), a poetsko–ritmički skraćeni infinitiv »nositi« prozaičkim punim — gramatički pravilni(ji)m — oblikom »nositi« (v. 13). Ne želim nipošto sebe stavljati za uzor, nego samo spominjem kao primjer mogućnosti. U *Pismima monahi-*

njama sv. Teodora Studita, ja sam postupao ovako: u samom piščevu tekstu davao sam svoj prijevod LXX (dotičnog citata), ali sam u fusnoti priključio i prijevod stručnjaka s hebrejskog u našoj Bibliji, osobito kad je bila veća razlika između LXX i hebrejskoga.

Možda bi koji grčki izraz zaslužio prikladniji prijevod. Tako za *θανυμάστος* čovjek bi radije volio *divan* negoli *čudesan* (br. 18, str. 30), dok je latinski u Migneu *admirandus*. Ili u br. 40 posljednja riječ (str. 44): »...Što se može natjecati s tom ljubavlju?« U originalu je tu precizniji termin *φιλανθρωπία*, zar ne bi bilo bolje ponoviti za istu riječ ono što je stavljeno u (prošireni) naslov čitavog djela: »...natjecati s tim čovjekoljubljem?«

Obratno, vrlo je kreativno »pohrvaćen« originalni »νῦν« s »današnjicom« (br. 37 u početku, str. 39).

Prema starim gramatičkim pravilima, hrvatski jezik mijenja posvojne zamjenice *moj, tvoj, naš, ... u svoj*, kad se posvojna zamjenica odnosi na subjekt rečenice. U tom smislu trebalo je pisati: »Apostol je bio (...) u svim svojim (ne: njegovim) pothvatima (...) usmjeren prema nadi u Boga« (br. 26, str. 33). Ili: »Plačimo nad svojim (ne: našim) grijesima (...) prestanimo sa svojom (ne: našom) zloćom!« (br. 41, odmah na početku 44. stranice).

Potpuno odobravam smionost u pravopisnom rješenju: *Starac* i *Brat* dosljedno imaju početno slovo majuskulom. To treba shvatiti ne kao neke općenite imenice, nego konkretno određene: »Starac« je sv. Maksim Priznavalac, a »Brat« — to sam ja — čitatelj, koga on uči.

Dobro je da prevoditelj donosi, bar djelomično, tekst originalnog piščeva jezika, kako bi opravdao ili objasnio koju neobičnost (ili čak možebitnu osporovanost) u svom prijevodu. Samo

to, na žalost, u ovoj inače izvrsnoj knjizi nije najsretnije učinjeno, kako smještam u zagradu tako i latiničkom transkripcijom.

Teško je odrediti koliki će postotak čitača to pročitati, jer svi ne znaju grčki. A i one koji to sa zanimanjem budu čitali, ipak će nemalo smetati u glatkom čitanju neprestano kidanje niti u hrvatskom tekstu. Da je hrvatska riječ samo označena »eksponentom« za fusnotu, čovjek bi lako dočitao rečenicu do kraja, a onda bi tek ispod crte gledao kako »sumnjivo« mjesto zvuči u originalu. Postoje zapravo tri sasvim dobre mogućnosti za objavljivanje neskrtačenog teksta i u originalu i u prijevodu, i to: ili u paralelnim stupcima na istoj stranici; ili tako da jedan tekst (radije original) bude na parnoj–lijevoj stranici, a drugi (radije prijevod) na neparnoj–desnoj. Ili opet tako da jedan tekst (prijevod ili original, već prema potrebi izdanja) bude na svakoj stranici gore, a drugi tekst ispod crte (ne mora biti sitnijim slovima kao za fusnotu). Ovaj treći način — s nadređenim latinskim prijevodom i podređenim grčkim originalom — poznat je dobro teolozima u *Patrološkom enhiridiju* pokojnog o. Rouët de Journela.

Što se tiče latiničke transliteracije dijelova Maksimova grčkog teksta, naveo bih vlastito iskustvo s jednim, doduše, podosta mlađim ali zato za posljednje krikove moderne tiskarske tehnike mnogo kompetentnijim svojim subratom. On se smijao i rugao mojoj napomeni (pisanaj 1989.) u *Pismima monahinjama* sv. Teodora Studita, gdje sam pred javnošću ispričavao izdavača (splitski *Symposion*), što su grčke riječi tiskane latiničkom transliteracijom »zbog tehničkih razloga« (manjka grčkih slova...). Moj je kritičar tvrdio: »Danas svaka tiskara može

štampati grčke tekstove grčkim slovima.« Ja danas (1995.) ne sumnjam da KS — izdavač i tiskara — doista imaju prava pravcata grčka slova. U latiničkoj transliteraciji knjige, koju prikazuju, zanemarena je, po mome mišljenju, velika razlika između slova χ i *spiritus asper*. Hoće li prvo pisati kao *kh* ili kao *ch*, to je prevoditeljeva sloboda, ali nikako ne bi trebalo (kao što on čini) transliterirati sa *h*, jer tako se prenosi isključivo *spiritus asper*.

U transliteraciji omakle su se i neke, srećom vrlo, vrlo rijetke pogreške. Tako naglasak na »Thèoo« (br. 15, str. 28), dok tu dolazi perispomena: Θεῶ; »...tèn heméran ekeìnon« mjesto ἐκεῖνην (br. 30, str. 35); »tòn Arhelòn...« mjesto τὸν ἀρχηγόν, (βρ. 45, στρ. 48); »...tòn nìkan elpísanta« mjesto τὸν νικᾶν ἐλπίζοντα (br. 13, str. 27).

Tih nekoliko pogrešaka (pravednije bi bilo reći: pogrešičića) ne umanjuje vrijednosti prijevoda: ja bih ih najradije nazvao *Schönheitsfehler* (poput pjegičića koje već lijepo lice čine još zanimljivijim i ljepšim). Prevoditelju ne samo što čestitamo, nego želimo da se istakne ovim znanstvenim apostolatom i da obraduje hrvatski narod još mnogim uspjelim prijevodom iz riznice svetih Otaca, osobito grčkih, jer se za latinske lakše mogu naći prevodilački pregaoci. Bog je dao ocu Tomislavu Zdenku za to mnogo talenata: neka marljivi redovnik još sebi izbori i σχολή—*otium* — *slobodnog vremena*.

Predrag BELIĆ